

Nola ulertu hizkuntza osasun- eskubidearen baitan?

Paul Bilbao Sarria

Euskararen Gizarte Erakundeen KONTSEILUAren idazkari nagusia

pbilbao@kontseilua.eus

Sarrera-data: 2018-03-26 / Onartze-data: 2018-05-07

Laburpena. Lehenik eta behin, osasun-eskubidea giza eskubideen barruan kokatzen dela kontuan hartuta, artikulua eskubide horren ikuspegi linguistikoaren inguruko argibideak eskaintzen ditu, bai oinarrizko hizkuntza-eskubideen bai hizkuntza-eskubide arrunten ikuspegitik. Bigarrenik, gaur egun Euskal Herrian hizkuntza-eskubideak osasungintzaren eremuan zertan diren azaldu da, horretarako Hizkuntz Eskubideen Behatokiak urtero egiten dituen azterketak oinarri. Azkenik, egoeraren diagnostikotik abiatuta, osasungintzaren eremuan hizkuntza-eskubideak bermatzeko zer-nolako mekanismoak eta neurri hartu beharko liratekeen zehaztu nahi izan dugu. Gauzak horrela, artikulua nolabaiteko osatasuna eskaintzen du: Kontzeptuen zehaztapena, egungo egoera, etorkizuneko erronkak. • **Hitz gakoak:** *hizkuntza-eskubideak, giza-eskubideak, osasun-eskubidea, hizkuntza-politika, hizkuntza-araudia.*

Abstract. First of all, in consideration that the right to health is a part of human rights, the article sheds some light on the language angle of this right from the point of view of basic language rights as well as ordinary language rights. Secondly, nowadays, language rights in the Basque Country crop up in the area of health care, as reflected in the annual scrutiny carried out by the Observatory for Language Rights. Finally, in providing a diagnosis of the situation, we would like to determine the mechanisms and measures to be taken in order to guarantee language rights in the field of health care. In this way, the article offers a certain degree of completeness: conceptual definition, current situation, future challenges.

• **Key words:** *language rights, human rights, health, language policy, language regulations, language rights, human rights, health, language policy, language regulations.*

1. SARRERA

Bi egunez gogoeta interesgarriak partekatu genituen Bilboko Bizkaia Aretoan 2017ko ekainaren hondarrean *Osasuna eta hizkuntza* izeneko jardunaldian. Gainera, bertan aukera izan nuen *Osasun administrazioetan euskarak duen egoera* izeneko saioan parte hartzeko, eta artikulu hau bertan jasotakoa azaltzeko eskatu didatenez, orduan esandakoa beste elementu batzuekin osatzen saiatu naiz.

Lehenbizi esan nahiko nuke biziki gustatu zitzaizkidalda antolatzaileek ikastaroa deskribatzeko idatzitakoak:

Eremu elebidunetan, kalitatean oinarritzekoak diren onargarritasunean, irisgarritasunean eta ekitatean hizkuntzaren garrantzia islatzen duten ebidentzia zientifikoak ezagutu, aztertu eta berriak sortzeko bideak ireki nahi dira. Azkenik, segurtasun klinikoa eta osasun-zerbitzuen kalitatea bermatze aldera.

Orain arte hizkuntzaren perspektibatik gutxitan ikusiak genituen hitzak baliatu zituzten, hain zuzen ere, irisgarritasuna eta ekitatea. Osasunaz eta osasun-asistentziaz ari garela, behin baino gehiagotan agertzen da herritar guztien irisgarritasuna bermatu behar dela, eta herritar guztiei berdintasunez eskaini behar zaizkiela zerbitzuok. Halere, gutxitan kokatu izan da hizkuntza irisgarritasunaren edota ekitatearen barruan. Hartara, maila diskurtsiboan elementu berri horien bidez osasungintzan hizkuntzaren irizpidea sartzeak berrikuntzak ekarriko dituela esango nuke. Izan ere, kalitatea, onargarritasuna, irisgarritasuna... termino interesgarriak dira eta egokiak ere bai. Ikusi dugu, esaterako, Quebecen horrela dagoela jasota *“Language as a determinant of health status and service equality”*.

Horretaz gain, segurtasun klinikoa eta zerbitzuen kalitatea ere erdigunera ekartzeko asmoa zegoen ikastaroaren bidez, eta beraz, ikastaroak elementu diskurtsiboan berrikuntzak ekarri zituela zalantzarik ez dago.

Akaso, egindako planteamendua osatzeko bi elementu erantsi beharraz hausnartu nuen bertan egindako aurkezpenean. Lehenik eta behin, terminologia horri guztiari beste elementu bat erantsi beharra azaldu nuen, hain zuzen ere, eskubideena. Egia da zerbitzuei dagokienez egungo gizartean gailentzen diren parametroak horiexek direla (irisgarritasuna, berdintasuna, segurtasun klinikoa...), baina kontuan izan behar dugu geurean elebitasuna ez dela orekatua. Hau da, gurean bada egoera gutxituan dagoen hizkuntza bat eta, bada funtzio guztiak bermatuta dituen hizkuntza hegemonikoa.

Osasunaz eta osasun-asistentziaz ari garela, behin baino gehiagotan agertzen da herritar guztien irisgarritasuna bermatu behar dela, eta herritar guztiei berdintasunez eskaini behar zaizkiela zerbitzuok. Halere, gutxitan kokatu izan da hizkuntza irisgarritasunaren edota ekitatearen barruan.

**Zerbitzuei
dagokienez
egungo gizartean
gailentzen diren
parametroak
horiexek dira
(irisgarritasuna,
berdintasuna,
segurtasun
klinikoa...),
baina kontuan
izan behar dugu
geurean
elebitasuna ez
dela orekatua.**

Horrexegatik, ikastaroa deskribatzeko hitzetan *Eremu elebidunetan* agertzen bazen ere, nire ustez eta euskarari dagokionez, *egoera gutxituan dagoen hizkuntza bat dagoen eremuetan* jarri beharra aldarrikatu nuen. Testua bezain garrantzitsua da testuingurua, eta hizkuntza gutxituaz hitz egiteak hainbat praktikorako babes sinbolikoa eskaintzen digu.

Egoera gutxituan dagoen hizkuntza(-komunitate) baten inguruan aritzen bagara, nahitaezkoa da eskubideen parametroa ardatzen artean kokatzea. Gutxiagotasun egoera batean egoteak herritarren eskubideen bermera edota herritarren arteko berdintasunera iristeko politika proaktiboak eta diskriminazio positiboak ahalbidetzen ditu. Eta horrela ulertu behar ditugu osasunaren eremuan hartu behar diren erabakiak.

Hartara, jardunaldi ekarpen osagarria egiteko helburuarekin osasun-zerbitzuak, eskubideak, egungo egoera eta erronkak izan nituen hizpide.

2. OSASUN-ESKUBIDEA: GIZA ESKUBIDEA

Ongizatea ardatz duen gizarte batean inork ez du auzitan jartzen osasun-arreta egokirako eskubidea oinarrizko elementua ez denik.

Osasun-eskubidea giza eskubideen eta duintasunez bizitzeko eskubidearen parte da. Horrela, osasun-eskubideari lotzen zaion izendapen osoa honako hau litzateke: *Lor daitekeen osasun fisikoaren eta mentalaren maila gorenaz gozatzeko eskubidea*. Aipatu izendapena Munduko Osasun Erakundearen 1946ko Konstituzioan agertu zen lehenengoz. Halaber, aipatu Konstituzioaren sarrerak osasuna ongizate fisiko, mental eta sozial osoaren egoera dela jaso zuen, eta ez soilik gaixotasun-eza. Are gehiago, sarrera horrek ezarri zuen osasun-egoeraren mailarik gorena gizaki ororen oinarrizko eskubideetako bat zela, arraza, erlijio, sinesmen politiko, egoera ekonomiko edo soziala edozein delarik ere.

1948ko Giza Eskubideen Deklarazio Unibertsalak ere bizimodu egokia izateko mediku sorospena berariaz jaso zuen 25. artikuluan.

Persona orok du bizimodu egokia izateko eskubidea, bai berari eta bai bere familiari osasuna eta ongi izatea bermatuko diena, eta batez ere janaria, jantziak, bizitokia, mediku sorospena eta gizarte-zerbitzuak; eta baita lanik eza, gaixotasuna, elbarritasuna, alarguntasuna, zahartzarora edo bizibidea nahi gabe galtzeko beste kasuren bat gertatzen denerako aseguruia izateko eskubidea ere.

1966ko Eskubide Ekonomiko, Sozial eta Kulturalen Nazioarteko Itunak osasun-eskubidea giza eskubide gisa aitortu zuen. Orduetik hona nazio-

arteko hainbat itunek jaso dute osasun-eskubidea giza eskubideen barruan kokatu behar dela, eta, beraz osasun-eskubideari lotutakoak eskubide subjektiboen barruan kokatu behar ditugu.

Osasun-eskubidea eskubide inklusiboa da. Askotan osasun-eskubidea osasun-asistentziari edota ospitaleen eraikuntzari lotzen zaie. Hori zuzena da, baina osasun-eskubideak urrunago jotzen du, eta bizimodu osasuntsua izateko faktore asko bere hartzen ditu.

Bestalde, osasun-eskubideak hainbat askatasun ere bere egiten ditu. Askatasun horien barruan daude baimenduta ez dagoen tratamendu batetik aske egotea, edota tratu ankerrak, zigorretatik eta abarrekoetatik aske egotea ere.

Horretaz gain, osasun-eskubideak beste eskubide zehatz batzuk ere biltzen ditu, besteak beste, herritar guztiek osasun-maila gorenaz berdintasunez gozatzeko aukera eskainiko dien babes-sistema; gaixotasunen prebentziorako, tratamendurako edota kontrolerako eskubidea; oinarritzko botikak eskuragarri izatea; oinarritzko osasun-zerbitzuetarako irismen orekatu eta egokia; osasunarekin lotutako hezkuntza eta informazioa; osasunarekin lotutako erabakietan parte hartzea...

Azkenik, azpimarratu behar dugu osasun-zerbitzuak, ondasunak eta instalazioak inolako diskriminaziorik gabe eskaini behar direla. Diskriminazio-eza giza eskubideen oinarritzko gako da, bai eta ezinbestekoa ere osasuna maila gorenean gozatu ahal izateko. Alta, hari hori tiraka eginez, eta Giza Eskubideen Deklarazio Unibertsalaren 2. artikuluari erreparatuz gero, hizkuntzarenatik, besteak beste, ez da inor bereziko giza eskubideei dagokienez.

Askotan esan izan da badela hizkuntza-eskubideen kontzeptualizazioan bi korrante edo irizpide. Batetik, giza hizkuntza eskubideekin lotutakoak izan genituzke, hain zuzen ere, giza eskubideen ikuspegi linguistikolari lotzen zaizkionak. Bestetik, hizkuntza-eskubide arruntak ditugu norbanako edo kolektibo bati lurralde zehatz batean aitortu eta bermatu beharrekoak.

Gaur egun doktrina juridikoak eta estatu demokratikoetako auzitegi konstituzionalek onartzen dute badirela eduki linguistikoa duten oinarritzko eskubideak. Hortaz, oinarritzko eskubide zehatz horiek urratu nahi ez badira, kasu bakoitzean oinarritzko eskubide horri datxekion dimentsio linguistikoa errespetatu beharko da.

Osasun-eskubide horren dimentsio linguistikoa zaila da zehazten, baina neurri batean eta kasu batzuetan antzekotasuna du askatasun eta segurtasunerako eskubidearekin edo babes judizial eragingarriekin, non herritarrari modu ulergarrian helarazi behar zaion informazioa.

**Osakidetzak
berak Euskal
Autonomia
Erkidegoan,
esaterako,
2010etik aurrera
etorkinentzako
bat-bateko
itzulpen-
zerbitzua abian
jarri zuen, hain
zuzen ere,
ospitaletara
hurbiltzen ziren
herritarrekin
oinarrizko
komunikazioa
bermatzeko.**

Oinarrizko osasun-eskubide horren dimentsio linguistikoa zaila da zehazten, baina neurri batean eta kasu batzuetan antzekotasuna du askatasun eta segurtasunerako eskubidearekin edo babes judizial eragingarriarekin, non herritarrari modu ulergarrian helarazi behar zaion informazioa.

Hamarnaka artikulu idatzi izan dira gure mugetatik kanpo osasun-zerbitzuetan egon daitezkeen hizkuntza-mugek pazientearen osasunean eragin ditzaketen ondorio ezkorren inguruan. Estatu Batuetan, esaterako, *Cannopy Innovations* delako enpresa osasun-arretarako sistemak herritarrekin komunikatzeko dituen moduak aldatzen ari da, hain zuzen ere, hizkuntzaren oztopoak gainditu ahal izateko.

Egia da, bai, lehen irakurraldian ondoriozta genezakeela amerkarren beste *bitxikeria* baten aurrean gaudela, baina egia ere bada, Estatu Batuetan zortzi herritarretatik batek ez duela ingelesaren gaitasun egokia eta horrek eragina duela osasun-asistentziaren kalitatean.

Halere, zaila egiten da osasun-asistentziarako eskubidearen ikuspegi linguistikoa bermatzeko mekanismoa zein izan daitekeen zehaztea. Horren bueltan, egia da, Osakidetzak berak Euskal Autonomia Erkidegoan, esaterako, 2010etik aurrera etorkinentzako bat-bateko itzulpen-zerbitzua abian jarri zuela, hain zuzen ere, ospitaletara hurbiltzen ziren herritarrekin oinarrizko komunikazioa bermatzeko.

Zalantzarik gabe, interpretazio- edo itzulpen-zerbitzua neurri eragingarria da oinarrizko osasun-eskubideari erantzuteko, finean, edozein herritarri munduko edozein txokotan bermatzeko tresna. Eta azpimarra egin nahi dut, giza hizkuntza eskubideei begirako mekanismoaz ari gara.

Osasun-asistentziaren eta hizkuntzaren arteko loturak bereziki ongi jorratu dituen Kanadako Gobernuako Osasun Departamentuak buelta asko egin ditu osasun-asistentzia egokiaren barruan hizkuntzaren parametroa kontuan hartzeko. Horrela, hizkuntza-oztopoak gainditzeko bi aukera besterik ez dagoela azpimarratzen dute: profesionalak eta pazienteak hizkuntza bera partekatzen duten testuinguruak eratzea, edo bestela, interpretazio-moduren bat ahalbidetzea. Halere, azpimarratu egiten dute interprete bat ahalbidetzeak ez duela komunikazio zuzena bermatuko, eta beraz, aukera hori ez dela benetan egokia. Hartara, bide eragingarriena hizkuntza hor(i)etan mintzo diren langileak hartzea da.

Halere, Kanadako Gobernuak egiten duen proposamena gehiago lotzen zaio hizkuntza-eskubide arrunten bermeari, alegia, toki bateko hizkun-

tzan mintzo diren herritarren eskubideei, edo Hizkuntza Eskubideen Deklarazio Unibertsalak izendatu bezala, hizkuntza-komunitateari.

Hau da, bere garaian hizkuntza-eskubideak giza eskubideen parame-troetan kokatzeko lehen saiakera egin zuten Tove Skutnabb- Kangasek eta Robert Philipsonen egindako sailkapena balia genezake osasun-eskubidearen baitan hizkuntza ulertzeko. Batetik, giza hizkuntza-eskubi-deei lotutakoa, eta, bestetik, hizkuntza-eskubide arruntei lotutakoa bere dimentsio indibidual zein kolektiboan. Horrela, interpretazio-moduren bat aurkitzea lehen multzokoak bermatzeko tresna litzateke, eta hizkuntza-eskubidea arrunta bermatzeko, aldiz, hizkuntza bera partekatzen duten testuinguruak eratzea. Esan gabe doa, testuinguru horiek modu egokienean eratzeko bi aldeek hizkuntza bera partekatzea izango dela, eta, ondorioz, horrek eragina izan beharko lukeela, besteak beste, osa-sun-sisteman lan egiten duten profesionalen hizkuntza-gaitasunetan. Hartara, justiziaren eremuaren antzera, giza hizkuntza-eskubideen eta hizkuntza-eskubide arrunten arteko banaketa egin behar da, eta zeini bere mekanismo berezitua esleitu eskubideen bermerako.

3. EUSKALDUNON HIZKUNTZA-ESKUBIDEEN AITORTZA ETA BERMEA OSASUNGINTZAN

I

Duela urte batzuk Gironako Unibertsitateko filosofia katedradun eta lagun bati entzun nion lehen aldiz eskubideen arkuaren metafora. Ho-rrela, arku bat irudikatuz gero, eta arku horretako albo batean hainbat eskubide irudikatzen baditugu, arkuaren beste aldean eskubide bakoit-zak zeinek bere mekanismoa izan beharko luke bermatua izateko. On-dorioz, bermerako mekanismorik aurreikusten duen eskubidea *homilia* zela adierazi zuen irakasleak.

Euskarari eta euskaldunei dagokienez, beste hainbatetan adierazi bezala, komunitateak bizi duen banaketa administratiboak eragin zuzena du hizkuntza-eskubideen aitortzan. Artikulu honetan Hego Euskal Herria izango dugu aztergai, eta horri lotzen bagatzaizkio, kontuan izan behar ditugu bi elementu nagusi. Batetik, Espainiako Konstituzioak gaztelania ezagutzeko derrigortasuna jasotzen duela, eta, beraz, legearen arabera inork ezin justifika dezake gaztelania ezagutzen ez duenik.

Bestalde, Konstituzio berak ezartzen du autonomia erkidegoetako beste hizkuntzek estatus ofiziala izan dezaketela autonomia erkidegoetako estatutuen arabera. Eta, hor uste dut garrantzitsua dela gogoratzea lurralde batean hizkuntza bati ofizialtasuna esleitzen zaion unetik aurrera

---

Euskarari eta euskaldunei dagokienez, beste hainbatetan adierazi bezala, komunitateak bizi duen banaketa administratiboak eragin zuzena du hizkuntza-eskubideen aitortzan.

2003-2007 bitartean 5.000 langile baino gehiago euskara egiaztatu behar izatetik salbuetsita geratu ziren. Gainera, euskara egiaztatu beharra oso lanpostu gutxiri ezarri zitzaion, %15i baino ez). Eta derrigortasun-data zuten lanpostu horietako asko euskaldunek betetzen zituzten (%44). Hortaz, derrigortasun-data euskara zekiten langileei jarri zitzaion, langileak euskara ikastera bultzatu beharrean, planaren etorkizuneko betetze-maila bermaturik izatea hobetsiz.

lurralde horretako herritar guztiei aitortzen zaizkiela eskubideak, eta ofizialtasunaren ondorio juridikoak, berez, ez zaizkiola lotzen hizkuntzak eskualde batean izan dezakeen egoera soziolinguistikoari. Izan ere, Espainiako Auzitegi Konstituzionaleko 1986ko ekainaren 26ko 82/1986 Epaia ezarri zuen hizkuntza ofiziala dela fenomeno sozial giza duen errealitate edo pisua edozein delarik ere. Elementu hori oso garrantzitsua da, hain zuzen ere, lurralde batean hizkuntza gutxitua ofiziala da eskubideak osoki bermatu behar zaizkiolako eta horren egiaritzea ezin zaiolako lotu hizkuntzak duen pisuari.

Euskal Autonomia Erkidegoan ofizialtasunak ezartzen duen aitortza orokor horretaz gain, badugu, bestalde, osasun-arloan kontuan hartu beharreko beste lege bat, hain zuzen ere, azaroaren 24ko 10/1982 Oinarritzko Legea, Euskararen Erabilpena Arautzekoa. Horren arabera, Administrazioak baditu hizkuntzen gaineko betebeharrak batzuk, eta herritarrei zerbitzua ematean bermatu behar ditu euren hizkuntza eskubideak.

Era berean, aintzat hartu behar da abenduaren 22ko 6/2003 Legea, Kontsumitzaileen eta Erabiltzaileen Estatutuarena, bertan herritarren hizkuntza eskubideak aitortzen baitira, baita administrazioak hartu beharreko neurriak ere. Bertan jasotako neurriak Euskal Autonomia Erkidegoko administrazioak eta Estatuko Administrazioak, eta baita horien mende dauden edo horietako erakunde-administrazioa osatzen duten zuzenbide pribatu edo publikoko entitateek ere bete beharrekoak dira. Gainera, Legez unibertsalak, interes orokorrekoak edo beste kategoria batekoak diren zerbitzuak egiten dituzten erakunde edo pertsona juridikoek, edo unibertsaltasuneta berdintasuneko araubide juridikoaren pean dauden zerbitzuak ematen dituztenek ere bete behar dituzte. Halaber, herri-administrazioek ematen dituzten laguntzen edo diru-laguntzen onuradunak diren erakundeek edo pertsona juridikoek, edo horietako edozeinekin lankidetzaren hitzarmena sinatu dutenek bete beharrekoak dira 6/2003 Legeak jasotzen dituen neurriak. Ondorioz, osasun-asistentzia eskaintzen duen erakunde orori aplikatu behar zaizkio.

Bestalde, eskubideen bermeari dagokionez, aipatu behar dugu osasunaren arloa arautzen duen ekainaren 26ko 8/1997 Legea, Euskadiko Antolamendu Sanitarioarena. Aipatu Legearen 28. artikuluko bosgarren arau komunean aurreikusten denez, Osakidetza-Euskal Osasun Zerbitzua Ente Publikoak plan berezia ezarriko du, hizkuntza-politikari buruz Autonomia Erkidegoko organo eskumendunak xedatzen dituen irizpideen arabera. Bertan hizkuntza-helburuak eta hauek betetzeko hartu beharreko neurriak jasoko dira.

2003ko martxoan onartu zen euskararen erabilera Osakidetzan normalizatzeko 67/2003 Dekretua. Dekretu horrek, besteak beste, Euskararen Erabilera Normalizatzeko Plana arautu behar duten oinarriak ezarri zituen. Horrela, lehen plana 2005-2012 bitartean aplikatu zen.

Plan horrek ez zuen euskara normalizatzerik lortu, eta Kontseiluak osasungintzako sektorea osatzen duten bazkideekin batera (OEE, Topagunea, EHE, UEMA eta Behatokia) jorratutako azterketan hainbat gabezia jaso zituen: Plana bera horren berandu abian jarri izana, hain zuzen ere, Osakidetzaren egitura eta langileria egonkortua zegoenean (ordura arte euskararen ezagutza ez zen derrigorrezkoa lanpostu batean ere). Bestalde, langileen gehiengoari euskara ikasi beharrik ez izateko aukera zabalik utzi zien. Honela, 2003-2007 bitartean 5.000 langile baino gehiago euskara egiaztatu behar izatetik salbuetsita geratu ziren. Gainera, euskara egiaztatu beharra oso lanpostu gutxiri ezarri zitzaion, %15i baino ez). Eta derrigortasun-data zuten lanpostu horietako asko euskaldunek betetzen zituzten (%44). Hortaz, derrigortasun-data euskara zekiten langileei jarri zitzairen, langileak euskara ikastera bultzatu beharrean, planaren etorkizuneko betetze-maila bermaturik izatea hobetsiz.

Horretaz gain, kontratazio berrietan langile erdaldunak kontratatzeo aukera zabalik utzi zen. Horrela, langile berri guztiei EAEko bi hizkuntza ofizialen ezagutza nahikoa eskatu beharrean, askori merezimendu-gisa besterik ez zitzairen kontuan hartu.

Kontuan izan behar dugu, eskubideen atalean adierazi bezala, osasun-arretarekin lotutako zerbitzuetan ahozko harremanak garrantzi ikaragarria hartzen duela, eta beraz, eskubideak bermatze aldera nahitaezko baldintza da langileek euskararen gaitasun egokia izatea.

Lehen planaren ebaluazioa egindakoan eta bigarrena prestatzen ari zirela, Kontseiluak proposamen zehatzak helarazi zizkien Osakidetzako zein Osasun saileko arduradunei hizkuntza-eskubideen bermean jauzi koalitatiboa egite aldera.

Corpus juridikoari dagokionez, Euskararen Legeak herritarrei euskaraz artatuak izateko eskubidea aitortzen badie ere, Funtzio Publikoaren legeak edota Osakidetzako euskara plana arautzen duen 67/2003 Dekretuak ez dute eskubide hori bermatzeko neurririk ezartzen, eta eskubide horien urraketa betikotzeko atea zabaltzen dute, bestea beste, langile erdaldun elebarraren kontratazioa ahalbidetuz. Ondorioz, Osakidetzaren euskalduntzea helburu duen plan orok, eraginkorra izan nahi badu

---

**2013an
Osakidetzak
Euskararen
Erabilera
Normalizatzeko
Bigarren Plana
jarri zuen abian
(2013-2019) eta
aurrerapausoak
egin baziren ere,
tamalez, plana
betetzetik urrun
zegoela
ondorioztatu
genuen.**

**2017ko
azaroaren 15ean
Nafarroako
Gobernuak
Nafarroako
administrazio
publikoetan,
beren erakunde
publikoetan eta
menpeko dituzten
zuzenbide
publikoko
entitateetan
euskararen
erabilera
arautzen duen
Dekretua onartu
zuen.**

eta herritarren eskubideak bermatzeko bidea zabalduko badu, lehenik eta behin arau horien aldaketa bilatu behar du.

Aldaketa horretaz gain, beste hainbat neurri zehatz proposatu zuen Kontseiluak, besteak beste langileen kontratazioetan, ordezkapenetan, langileen prestakuntzan, zirkuituetan, langileen identifikazioan, komunikazioetan, hizkuntza-paisaian, zehar lerrotasunean, lidergoan, etab.

2013an Osakidetzak Euskararen Erabilera Normalizatzeko Bigarren Plana jarri zuen abian (2013-2019). Esan behar dugu bigarren plana prestatu aurretik, Kontseiluak proposamena jorratu zuela osasungintzaren sektorea osatzen duten bazkideekin batera (OEE, Topagunea, Behatokia, EHE eta UEMA). 2017an Bigarren Planaren erdiko ebaluazioa prestatu zuen Kontseiluak, eta aurrerapausoak egin baziren ere, tamalez, plana betetzetik urrun zegoela ondorioztatu genuen.

Nafarroari dagokionez, zalantzarik gabe, egun indarrean dagoen zonifikazioak, alegia euskararen ofizialtasun partzialak, eragin zuzena du herritarrek osasun-zerbitzuak euskaraz jasotzeko eskubidearen aitortzan eta, ondorioz, bermean ere bai. Halere, lehenik eta behin azpimarra dezagun hasierako ideia hori: Nafarren gehiengoari 18/1986 Euskararen legeak ez dio behar bezala aitortzen osasun-zerbitzuak euskaraz jasotzeko eskubidea.

Akaso, are deigarriagoa da azaroaren 8ko Nafarroako Foru Komunitatean osasunaren alorrean pertsonak dituzten eskubideei eta betebeharrei buruzko 17/2010 Foru Legeak hizkuntza-eskubideei buruzko inolako erreferentziarik ez jasotzea. Egia da, bai, printzipio orokorretan bere egiten duela hizkuntzarengatik diskriminazio-ezaren printzipioa (sexu, arraza, iritzi, ideologia edo bestelakoena bezalaxe), baina ez zaie erreferentziarik egiten osasun-asistentzia euskaraz jaso nahi duten herritarrei.

Arestian aipatutako giza hizkuntza eskubideei begira Legeak 28. artikuluan jasotzen du horri begirako neurria, zeinaren arabera, osasun-laguntza egokia lortzeko xedez eta eskubide horiek bete daitezen, administrazio publikoek bultzatuko dute behar diren jarduerak egin daitezen hizkuntzaren oztopoak ahal den guztian gutxitzeko. Dena dela, gogoratu dezagun atzerriko herritarrez eta, beraz, atzerriko hizkuntzez ari dela. Hartara, 18/1986 Legeak herritarren eskubideak zonifikatu zituen, eta 17/2010 Legeak desagerrarazi.

Anekdotak gisa har liteke, baina ez da horrela, egiaztatzea 2018ko urtarilean osasunaren alorrean pertsonak dituzten eskubideei eta betebe-

harrei buruzko informazioa gaztelania hutsean egotea webgunean. Hartara, eskubideak ez aitortzeaz gain, euskaldunoi eskubideak euskaraz izatea ere ukatu egiten zaigu.

Euskal Autonomia Erkidegoan ez bezala, Nafarroan ez da inolako araubide bereziturik garatu osasunaren eremuan euskaldunon eskubideak bermatzeko edota euskararen erabilera normalizatzeko. Oinarrizko araudiari lotzen zaizkio, beraz, eskubideen bermerako mekanismoak.

Gauzak horrela, 2017ko azaroaren 15ean Nafarroako Gobernuak Nafarroako administrazio publikoetan, beren erakunde publikoetan eta menpeko dituzten zuzenbide publikoko entitateetan euskararen erabilera arautzen duen Dekretua onartu zuen. Dekretuak 18/1986 Legeak ezarritako bereizkeriari eusten dio, eta beraz, bertan jasotzen diren betebeharrak edo eskubideen bermerako mekanismoak desberdinak dira lurraldean zehar.

Halere, ospitalek zerbitzu zentralen barruan kokatu behar direla ondo-rioztatu behar da, herritar guztientzako arreta ematen dutelako, eta beraz, Dekretuaren II. Kapituluaren jasotzen direnak aplikatu beharko lirateke. Horren arabera, herritarrei igorri beharreko jakinarazpenak, inprimakiak, seinaleak, oharrak, errotuluak eta abarrekoak ele bietan egon behako dira. Ahozko arretari dagokionez, Dekretuak dio neurriak bultzatuko dituztela herritarrek euskarazko arreta izan dezaten.

Horri lotu behar diogu profesional elebidunak lortzeari begira euskararen ezagutza nola baloratuko den. Kontuan hartu behar dugu, Nafarroako Ospitale Gunean, 2017ko azaroko datuen arabera, 6.142 lanpostu zegoela eta bakar batean hartzen zutela meritua gisa euskaraz jakitea. Horrek, noski, ez du esan nahi langile elebidun gehiago ez dagoenik, ez eta gutxiagorik ere. Halere, erakusten du euskararen ezagutza ez dela inoiz irizpidea izan profesional onenak kontratatatzeko eta herritar guztien eskubideak bermatzeko.

Dekretuaren 38. artikulua jasotzen du Administrazioak zerbitzu zentralerako ele biko lanpostuak zehaztuko dituela, eta bere plantilla organikoan adieraziko duela zein diren eta zer ezagutza-maila duten ele biko lanpostu horiek. Halere, arrastorik ez zein portzentajetan izango den derrigorrezkoa euskararen ezagutza. Merezimendu gisa denean, beti baloratuko da euskararen ezagutza. Sarbidea oposizio-lehiaketa bidez egiten denean balorazio hori %7koa izanen da, merezimendu baremoaren gainerako zatiari esleitutako puntuazioari dagokionez, eta lanpostu horiek betetzeko merezimendu lehiaketetan %6koa, merezimendu baremoaren gainerako zatiari esleitutako puntuazioari dagokionez.

**Nafarroako
Ospitale Gunean,
2017ko azaroko
datuen arabera,
6.142 lanpostu
zegoen eta bakar
batean hartzen
zuten meritua gisa
euskaraz jakitea.
Horrek, noski, ez
du esan nahi
langile elebidun
gehiago ez
dagoenik, ez eta
gutxiagorik ere.
Halere, erakusten
du euskararen
ezagutza ez dela
inoiz irizpidea
izan profesional
onenak
kontratatzeko eta
herritar guztien
eskubideak
bermatzeko.**

**Hizkuntz
Eskubideen
Behatokian
osasungintzaren
eremuan
jasotako kexa
gehienak EAEn
gertatutakoak
dira. Gutxienak,
aldiz, ipar Euskal
Herrian.
Nafarroako
kasuak aztertuta,
euskarak estatus
ofizialik ez duen
eremuetan
herritarrek
eskubidez
gabeturik ikusten
dute euren
burua.**

Dekretuaren artikulua beraren arabera, Administrazioako zerbitzu zentralerako zenbait lanpostuk herritarrekin duten arreta- edo tratu-maila kontuan hartuta, horietarako sarbidea oposizio-lehiaketa bidez egiten bada eta Euskarabidearen alde aurretiko justifikazio-txostena izanik, haren baloraziorako esleitutako ehunekoa %14 bitartekoa izan daiteke, merezimendu baremoaren gainerako zatiari esleitutako puntuazioari dagokionez, eta, merezimendu lehiaketa bidez betetzen diren lanpostuetan, berriz, %12 bitartekoa, merezimendu baremoaren gainerako zatiari esleitutako puntuazioari dagokionez.

Ez dakigu hori zein lanpostutan aplikatuko den, baina artikulua honetako bigarren atalari erreparatu gero, osasun-zerbitzu egokiak eman ahal izateko, profesionalak tratu zuzena dute eta herritarrek arreta zuzena behar dute.

Dekretua 2017ko azaroan onartu bazen ere, lehen xedapen iragankorraren arabera, orain urtebete dute plangintzak prestatzeko, besteak beste, diagnostikoa, komunikazio-beharraz, etab.

Hori horrela izanik, oraindik ez da Dekretua aplikatzen ari, Osasunbidetan ere ez. Administrazioan Euskaraz elkarteak salatu izan du lan deialdi gutxi batzuk izan direla azken hilabeteotan, hain zuzen ere, oposizio-lehiaketak (azterketa egiten da eta merituek kontatzen dira). Haien salaketak agertu bezala, egia da zertxobait igo dela euskararen puntuazioa meritu moduan, baina profesional elebidunak bermatuzetik urrun daude baremazio berriak. Finean, hainbat kasutan euskararen egiazko puntuazioa lan-deialdi osoaren %2,9 baino gutxiago izango da legeak ezarritako eremu mistoan, eta %4,4 eremu euskaldunetan. Har dezagun erreferentziatzat legeak ezarritako eremu ez-euskaldunetan, alemana, ingelesa edota frantsesa jakitea %2na baloratzen dela.

4. EGOERA ERREALA HERRITARREN BIZIPENEN ARABERA

I
KONTSEILUAK 2001ean abian jarritako Hizkuntz Eskubideen Behatokia fundazioak urteroko hizkuntza-eskubideen inguruko azterketa egiten du. Azterketa hori herritarrek Euskararen telefonoa zerbitzuaren bidez helarazitako bizipenetan oinarritzen da, alegia, euskara baliatu nahi eta ukatu zaienean jo dute Behatokira. Hortaz, gure argazkian herritarrak ditu subjektu.

Esan bezala, ikusi ahal izan dugu aitortza juridikoak (ezak) eragin zuzena duela herritarrek Behatokira jotzeko momentuan. Datuei errepa-

ratuz gero, ohartzen gara osasungintzaren eremuan jasotako kexa gehienak Euskal Autonomia Erkidegoan gertatutakoak direla. Gutxienak, aldiz, ipar Euskal Herrian. Nafarroako kasuak aztertuta, euskarak estatus ofizialik ez duen eremuetan herritarrek eskubidez gabeturik ikusten dute euren burua, eta beraz, askotan eskubideak aldarrikatzeko zilegitasunik ez dutela ondorioztatzen dute. Egia ere bada, administrazioek hori gogorarazi izan dietela behin baino gehiagotan.

Hartara, eta 2016 urteari dagokionez, hona hemen osasun-zerbitzuei dagokionez herritarren Behatokirako kexen arrazoi nagusienak:

a. Edozein administrazioak eragin ditzakeen urraketak

Multzo honetan osasun-asistentzia zuzenarekin lotzen ez diren urraketak jaso ditugu. Azpimarratu behar da, gure irizpideen arabera, kezkatzekoa dela, oraindik, idatzizko seinaleak eta oharrak, are gehiago herritar guztiei begirakoak, gaztelania hutsean egitea

Hona hemen **Arabán, Bizkaian eta Gipuzkoan** jasotako kexa batzuen zioak:

- Herritar guztiei begirako idatzizko seinaleak, oharrak... gaztelania hutsean.
- Erradioterapia zerbitzuko kartelak gaztelania hutsean.
- Ospitaleko kartelak.
- Herritarrari modu pertsonalizatuagoan helarazten zaion informazioa gaztelania hutsean.

Egia esan, azken hori bezalako kexak gutxiago izan dira eta ohikoa izaten da, izan ere, herritarren pertzepzioan larriagoa da seinalizazioarekin edota paisaiarekin lotutako urraketak, ez, ordea, haiei zuzenean bidalitako jakinarazpenak.

Ospitaleei dagokionez, elementu larrigarriak ikusi dira 2016an. Bizkaiko Gurutzeta ospitalean kartel batzuen bueltan kexa jarri arren, hilabeteak igarota kartelek gaztelania hutsean egoten jarraitzen zuten. Are gehiago, Behatokiak kudeatutako datuen arabera, Gurutzetako ospitalean nahiko ohikoa da hizkuntza-pasaiaz finkotik kanpoko kartel eta ohar guztiak gaztelaniaz besterik ez egotea.

Bigarren mailan, eta langileek euskaraz lan egiteko eskubidea kontuan hartuta ere, aipatu beharrekoak dira barne mailan jasotzen diren emaitan euskararen erabilera desorekatua.

Ospitaleei dagokionez, elementu larrigarriak ikusi dira 2016an. Bizkaiko Gurutzeta ospitalean kartel batzuen bueltan kexa jarri arren, hilabeteak igarota kartelek gaztelania hutsean egoten jarraitzen zuten.

Ongizatea ardatz duen gizarte batean inork ez du auzitan jartzen osasun-arreta egokirako eskubidea oinarrizko elementua denik, eta, ondorioz, osasun-eskubidea giza eskubideen eta duintasunez bizitzeko eskubidearen parte denik. Ondorioztatu dugu hizkuntza ardatz garrantzitsua dela osasun-zerbitzua berdintasunez eta duintasunez jaso ahal izateko, bai eta herritar guztien irisgarritasuna bermatzeko ere.

Nafarroari dagokionez, egiturazkoagoa da hizkuntza-eskubideen urraketa, besteak beste, seinaleetan, osasun-txartelean, eskutitzetan, txanda jakinarazteko papertxoetan, egiaztagirietan, ospitaletako karteletan, etab.

Ahozko zerbitzuari dagokionez, eta osasun-asistentzia zuzenari lotzen ez zaizkion urraketak honako hauek izan dira:

- Telefono bidezko arreta orokorra.
- Osasun-etxeetako zerbitzu orokorra.
- Zerbitzua euskaraz nahi duzula adierazi telefonoko erantzun-gailuari eta euskaraz zerbitzua ezin eman dezakeen langilea.

Egoerak horiek izanik ere, aipatu behar da zenbait kasutan herritarrak modu zakarrean hartu izan dituztela, esaterako, herritarrari ingelesez egin dezala eskatuz.

b. Osasun-asistentziarekin edo zerbitzuarekin lotutako urraketak

Ohartu gara demolinguistikoki euskaldunagoak diren herrietako biztanleek joera handiagoa dutela haien eskubideak aldarrikatzeko. Finean, azken boladan ari gara hizkuntzen arnaguneei buruz hitz egiten behin eta berriro, bai eta arnaguneei hizkuntzaren normalizazio-prozesuan duten garrantziaz ere, eta eremu euskaldunean kokatutako osasun-zerbitzuetan zerbitzua euskaraz ezin jaso izanagatik hainbat kexa iritsi dira. Egoera hori larriagotzen da udaldian bajak ordezkatzean: Aulesti, Azpeitia, Beasain, Ordizia, Etxarri...

Horiekin batera, bereziki larriak dira azken boladan pediatren inguruan jasotzen ari diren kexak. Horietako kasu askotan umeek ez dute gaitasun egokirik gaztelanian, eta horrek eragiten du gurasoek interprete lana egin behar izatea.

Araba, Bizkaia eta Gipuzkoari dagokienez, izan ziren, bai, horren bueltan bi txio nahiko esanguratsu. Igor Elortza bertsolariaren txioa izan zen bata: *Atzo, 3 urteko umea buruan ebakiagaz Durangoko larrialdietara. “¿Esta niña sólo sabe euskera? Pues tenemos un problema”* Bestea, Iñaki Peltarroman kazetariak maiatzaren 11n bota zuena: *Pediatra euskaldunak, zortzi urteko nire alabari: Tendrá que aprender castellano, no? Bera laster jubilatuko da euskara ikasi gabe!*

Horiei erantsi behar zaie profesionalak erantzun zakarrak ematen dituzteneko kasuak: *Perdona pero no sé euskara y no te puedo atender, y lo sabes* (medikuak herritarrari esana) edota horrelako beste batzuk.

Larritasun handia hartzen dute, bestalde, urtez urte errepikatzen diren gertaera batzuek. Esaterako, guraso batzuei gomendioa egin zieten 8 urteko umeak test berezitu bat egin zezan. Alaba gaztelaniaz nekezago moldatzen zenez, emaitzak fidagarriak izango ez ziren kezka agertu zuten. Psikologoak berretsi zituen kezkak eta euskarazko testa eskatu zioten neuropediatrari. Ez zegoela erantzun zien. Urte eta erdi igarota, oraindik ez dago testa euskaraz, eta beraz, ezin izan du lagungarri gerta dakioken testa egin.

Nafarroan egoera are okerragoa da. Arestian esan bezala, egun lanpostu guztietatik % 0,5i besterik ez zaio eskatzen euskararen ezagutza eta ospitaleen gunean, esaterako, lanpostu batek ere ez du euskararen derri-gorrezko ezagutza eta, duela sei hilabetera arte bakarrak zuen euskararen ezagutza merezimendu gisa.

Mediku edo pediatra euskaldunik ez izatea dugu urraketarik ohikoena. Gainera, kexa gehienei antzeko moduan erantzun zaio Behatokiari, indarrean dagoen legeriaren ondorioz dela egoera hori eta lege-urraketarik ez dagoela.

Horretaz gain, osasun-asistentziaz harago osasun-etxeetan eskaintzen diren bestelako ikastaroetan ere euskarazko herritarrei muzin egiten zaiela egiaztatu ahal izan du Behatokiak herritarren kexak oinarri.

5. AURRERA BEGIRA

I Hizkuntza-eskubideen eta giza eskubideen arteko lotura, edota hizkuntza-eskubideen eta duintasunaren arteko lotura; edota hizkuntza-eskubideen eta justiziaren, orekaren, berdintasunaren... arteko lotura erakusteko eremurik esanguratsuena da osasungintza.

Esan dugu hasieran ongizatea ardatz duen gizarte batean inork ez duela auzitan jartzen osasun-arreta egokirako eskubidea oinarrizko elementua denik, eta, ondorioz, osasun-eskubidea giza eskubideen eta duintasunez bizitzeko eskubidearen parte denik. Ondorioztatu dugu hizkuntza ardatz garrantzitsua dela osasun-zerbitzua berdintasunez eta duintasunez jaso ahal izateko, bai eta herritar guztien irisgarritasuna bermatzeko ere.

Hori guztia kontuan izanik, hizkuntza-politiketan osasungintzak lehentasunezko eremu izan behar luke, eskubide bat baino gehiagoren urraketak gertatzen direlako eta osasungintzan herritarren arteko bereizkeriak sortzeak gizarte ongizatearen kontra egiten duelako.

Protokoloan, hizkuntza-eskubideez gain oinarrizkoa den osasunerako eskubidea ere urratzeko arriskua egon daitekeenez, osasun-zerbitzuari lotutako atal berezitua esleitu zitzaien. Horrela, beste administrazioekin parekatzen diren elementuak beste neurrien bidez bermatzen da, esaterako, errotulazioa, seinaleak, inprimakiak...

**Osasun-
asistentziaz ari
garenean,
justiziaz eta
segurtasun
klinikoaz ari
gara. Hizkuntza-
komunitate
gutxitua garenez,
eskubideez ere
ari gara.
Horretan guztian
ohiko
aldarrikape-
netatik
berrietara egin
dugu jauzi.
Hitzez harago,
berdintasuna,
segurtasun
klinikoa, justizia,
oreka,
eskubideen
bermea...
ekarriko duten
erabaki
politikoak behar
dira.**

Artikulu honen helburua ez da hizkuntza-politikan zehazki hartu beharreko neurri eta praktika guztiak zerrendatzea. Kontseiluak, esaterako, Osakidetza euskararen erabilera normalizatzeko bigarren planaren epe erdiko ebaluazioa jorratu zuenean, aurrera begirako neurriak eta proposamenak jaso zituen hainbat esparrutan, besteak beste, irudian eta komunikazioan, harremanetan, hizkuntza-kudeaketan, hizkuntza-eskakizuntan, etab. Aipatu txostena eskuragarri dago Kontseiluaren webgunean.

Halere, azpimarratu nahiko nuke osasungintzan hizkuntza-eskubideak aitortu eta bermatu beharra ez dela soilik gure komunitatearen aldarria. Aitzitik, urte eta erdiko prozesuaren ondoren Europako hogeita hamar hizkuntza komunitate baino gehiagoko ehunetik gora eragilek antzeko irakurketa egin genuen eta, horrexegatik, 2016ko abenduaren 17an aurkeztutako Hizkuntza Eskubideak Bermatzeko Protokoloak ere modu berezitan jasotzen du osasungintzaren eremua.

Protokoloak oinarri izan zuen Hizkuntza Eskubideen Deklarazio Unibertsalak ez zuen berriaz jaso osasungintzaren eremua eta herritarrek administrazioekin dituzten harremanen barruan kokatu zituen eskubideok. Protokoloan, aldiz, hizkuntza-eskubideez gain oinarrizkoa den osasunerako eskubidea ere urratzeko arriskua egon daitekeenez, osasun-zerbitzuari lotutako atal berezitua esleitu zitzaion. Horrela, beste administrazioekin parekatzen diren elementuak beste neurrien bidez bermatzen da, esaterako, errotulazioa, seinaleak, inprimakiak...

1. taula. Hizkuntza Esku bideak bermatzeko Protokoloaren baitako neurriak osasun-zerbitzuari dagokionean.

OSASUNGINTZA	NEURRIA
Administrazioak kontuan hartzen ditu hizkuntza-eskubideak osasun-zerbitzuak emateko garaian.	26
Egoiliarrei hizkuntza-gaitasun egokia eskatzen zaie.	27
A.2.3. atalean jasotzen den plangintza garatzean, administrazioek modu berezian lantzen dute arlo hau haren ezaugarri bereziak direla-eta, eta planaren jarraipena egiteko sistemaren bat abian jartzen dute. A.2.3. atala hizkuntza-plangintza orokorra egin beharra agertzen du: egutegia, helburuak, hobekuntza-indizeak, lanpostuak, langileen hizkuntza gaitasuna, (etab)	28
Plangintzak honako hauek lehenesten ditu hizkuntza-gaitasun egokia eskatzeko garaian: familia-medikuak, pediatrik, psikologoak eta psikiatrak, eta zuzenean jendaurrean diharduten langileak.	29
Plangintzako beste alderdi batzuk bat datoz A.2.3. atalean zehatutakoarekin.	30

Horrekin batera, eta kontuan hartuta, osasun-asistentzia pribatua ere badagoela. Protokoloaren eremu sozioekonomikoaren atalean osasungintza funtsezko zerbitzu gisa sailkatuta dago eta beraz herritarren eskubideak bermatzeko hizkuntza-plangintzak garatu beharra zehazten du 111. artikulua. Aipatu plangintzak Protokoloak berak 103-109 neurrietan jasotako neurrietan oinarritu beharko dituzte.

Urratsak egin behar dira eta neurri eragingarriagoak hartu behar dira baldin eta herritarren eskubideak bermatzeko borondatea badago. Gogora dezagun egoera gutxituan dagoen komunitate bati eskubideak bermatzeaz ari garela. Ondorioz, botere publikoek hartzen dituzten erabakiak eta neurriak ez dira indar handiagoko hizkuntzetako hiztunen kaltetan egindako bereizkeriatzat hartuko. Halaxe dio, behintzat, Europako Kontseiluaren Erregio edo Gutxiengoen Hizkuntzen Europako Itunaren 7.2. artikulua.

Beharra dago, bai, osasun-sisteman jauzia egiteko. Atzean gelditu dira eta atzean utzi behar ditugu horrenbestetan entzundako esaldi desitxuratuak, hain zuzen ere, mediku euskalduna edo mediku ona hautatu beharrarekin lotutakoak. Mediku profesionalak behar ditugu, herritar guztien eskubideak bermatuko dituzten medikuak behar ditugu. Hartara, oso interesgarria iruditu zitzaidan Bilboko jardunaldian gai honi eman zitzaion ikuspegia. Izan ere, osasun-asistentziaz ari garenean, justiziaz eta segurtasun klinikoaz ari gara. Hizkuntza-komunitate gutxitua garenez, eskubideez ere ari gara. Horretan guztian ohiko aldarrikapenetatik berrietara egin dugu jauzi, eta egungo gizartean ulergarriagoak diren aldarrikapenak mahai gaineratu ditugu. Halere, hori ez da nahikoa, inondik inora ez. Hitzez harago, berdintasuna, segurtasun kliniko, justizia, oreka, eskubideen bermea... ekarriko duten erabaki politikoak behar dira. Jauzia egin dezatela, geuk aupatuko ditugu! ●